

Meteorologisten sanojen merkitysoppia.

»Meill' on hanki ja jää,
meill' on halla ja yö . . .»

I.

1. Keräillessäni aineksia erästä merkitysopillis-onomasiologista tutkimushuonnosta varten huomioni kiintyi kerran v. 1927 pääasiallisesti lounaissaomalaiseen murrusanaan *soimata*, jota käytetään seuraavanlaisissa lauseissa: »Sein soima kylmä», s.o. laskee lävitsensä kylmyyttä (Tl. Uusi-kirkko = Kalanti); Märkä päällystakki sisälle lämpimään huoneeseen tuotuna »soima», s.o. uhoaa kosteutta (Nousiainen); »Jopa muuri soimaa vähä lämmint», s.o. 'huokuu lämpöä' (Nakkila); »Istuin jäisen puun päällä ja soimas nin takapualeeni että rupes reisistäni suanta vetämään» (Kokemäki). Totesin sitten, että verbin tuntevat myös sanakirjamme; ne selittävät sitä tähän tapaan: Ganander 'dunstar ut fuktiga ångor, hvaraf det som är närmast, tager skada' (merkitty Laitilan pitäjältä saaduksi murrusnaksi): »maa soimais alimaiset heinät keosa, rukosa, ladosa etc.»; Renvall: meri soimaapi tänne 'mare l. maris vapores usque hue vim suam exserunt'; suo-kylmä soimaapi peltoon 'frigus palustre agro nocet'; metsä soimaapi merellen 'vis silvae sese usque ad mare extendit'; Lönnrot: lahteus soimasi läpi nahkasaappaan 'vatan fuktade igenom läderstövveln'. Tällöin vasta ymmärsin myös, mitä Maskun Hemminki on tarkoittanut soimaamisella veisatessaan virressänsä »Keväst ja Kesäst»:

Kylmän talven taucoman
Päevän penseys *soima*,
Vilun valjun vaipuman,
Auttap auringon voima.

Koulupojasta asti olin kuvitellut, että siinä »päevän penseys» eli auringon haalea lämpö on lapsellisen naiivia personifiointia käyttäen pantu t o r u m a l l a karkoittamaan kylmä talvi ihmisiä ahdistamasta. Hemminki on kuitenkin tässä kohden kaikkea muuta kuin kömpelö: hän on herkästi vaitonnut kotiseutunsa kansankielen *soimata*-verbin hivelevän-ilmavan tunne-

sävyn, joka erinomaisesti soveltuu tähän tarkoitukseen, kun on puhe pohjolan kevätauringon vaisusta lämmön säteilystä.

2. Nyt heräsi luonnollinen kysymys: onko tuolla 'kylmyyden, kosteuden tai lämmön uhoamista, säteilemistä' yms. merkitsevällä *soimata* -verbillä mitään geneettistä yhteyttä siihen yleisemmin tunnettuun homonyymiinsa, joka tarkoittaa 'moittimista' ja jolla on suunnilleen samamerkityksiset vastineet enimmissä itämerensuom. kielissä? Vastauksen etsiminen tähän kysymykseen johti niihin semologisiin tutkimuksiin, joiden tuloksena oli v. 1933 *Studia Fennica* -aikakauskirjan I niteessä julkaistu, eräiden itämerensuomalaisten »meteorologis-affektisten» sanapesyeiden merkityksenkehitystä käsittelevä teos. Kun tutkielma on saksankielinen ja siinä pohditut etenkin merkitysoipillis-etymologiset seikat tuntuvat voivan kiinnostaa sellaisiakin suomalaisia asianharrastajia, jotka eivät joudu seuraamaan vieraskielisiä julkaisuja, rohkenen — saamiani useita kehoituksia noudattaen — käyttää Virittäjän palstoja selostaakseni tuon teoksen eräitä pääkohtia. Tätä menettelyä puoltaa mielestäni se seikka, että olen nyt referoitavan tutkimuksen valmistumisesta kuluneiden kahdeksan vuoden aikana haltuuni kertyneen runsaan lisäaineksen¹ tarkastelussa yhä enemmän vakuuttunut silloin kokeilemani probleeminasettelun hedelmällisyydestä ja sen varassa saavutettujen tärkeimpien tulosten paikkansapitävyydestä.

3. Koska nuo 'kylmyyden, kosteuden ja lämmön uhoamista' tarkoittava *soimaaminen* sekä 'moittimista, torumista' ilmaiseva *soimaaminen* siis ovat äänteellisesti täysin identtiset, niin niiden kesken mahdollisesti vallitsevan etymologisen sukulaisuuden todistamiseksi on käytettävä pelkkiä merkitysoipin keinoja. Jos nyt olisi kysymyksessä sellainen kieli kuin esim. englantti, saksa tai ranska, joiden vanhimmat kirjalliset lähteet ulottuvat kauas keskiaikaan asti (vastaavasti 600-, 700- ja 800-luvulle), olisi tietysti ensimmäinen ja tärkein tehtävä seurata noiden homonyymisten verbien kummankin faktillista käyttöä vuosisatojen halki; tällöin olisi onnellisessa tapauksessa toiveita todeta jommankumman tai molempien merkityksessä tapahtuneen sellaisia asteittaisia siirtymisiä, jotka ovat johtaneet alunperin yhtenäisen merkityksen haaraantumiseen kahdelle eri kehityslinjalle ja lopulta sanan kahtia jakaantumiseen. Tällainen mahdollisuus suomen ja sen sukukielten ollessa kysymyksessä kuitenkin puuttuu — käyttökelpoi-

¹ Siitä olen koettanut eräitä mielenkiintoisimpia kohtia sijoittaa tähän selostukseenikin, sikäli kuin ylen suppea tila on sallinut.

set kielimuistomerkkimmehän ulottuvat vain 1500-luvun alkukymmenille asti, ja tämä perspektiivin lyhyemyys merkitsee niin hyvin semologiamme kuin äännehistoriammekin tutkimukselle lukuisissa tapauksissa aivan olennaista metodista heikkoutta. Niinpä tässäkin tapauksessa esim. Agricolan »koottujen teosten» läpikotainen tarkastaminen ei ole tuonut mitään valaistusta ongelmamme hämäryyteen. Jäljellä on siis enää vain mahdollisten merkitysopillisten rinnakkaistapausten etsiminen ja niiden varassa tapahtuva »toisen asteen päätelmien» teko — keino, johon suomalais-ugrilaisen etymologisen tutkimuksen valittavasti on useimmiten muulloinkin tyytyminen.

Kysymys on näin ollen: **onko osoitettavissa muita esimerkkejä siitä, että äänneasultaan identtiset tai muoto-opillisesti keskenään säännöllisessä sukulaisuussuhteessa olevat sanat merkitsevät toisaalta edellämäintapaisia »meteorologisia» seikkoja, toisaalta sellaista tunnearvoltaan kiihkeätä, affektista toimintaa kuin esim. 'moittimista, torumista'?**

4. Vastausta yritettäessä huomio kiintyy helposti *soimata*-verbin melko tarkkaan synonyymiin **moittia** Jusl. 'culpo, aversor', 'raatar', Renv. 'culpo, vitupero, improbo, rejicio e.c. cibos, aversor', 'tadeln, verwerfen', Lönnr. 'klandra, tadla, lasta, ogilla, förklena, förringa, häckla, förkasta, rata, qvälja (dom)', joka on aivan yleinen sekä kirjakielessä että murteissa, mutta jolla on suoranaisia vastineita suomen ulkopuolella vain karjala-aunuksessa (*moittie*). Tämän verbin murteellisista muoto-opillisista toisinoista¹ mainittakoon tässä ensinnä *moittaa* = *moitata* 'moittia, soimata', joita *moitta*-vartaloisia sanoja voidaan pitää *i*-johtimisen kontinuaatiivisen *moittia*-verbin kantasanoina (vrt. esim. *loikkia* ~ *loikata*, *sysiä* ~ *sysätä*, *kuiskia* ~ *kuiskata*). Edelleen huomattakoon: *mojuta* Käkisalmen seutu 'soimata, haukkua'; *mojua* (murt. inf. »moijuu», »mojuva», »mojuo» jnc.) Hankasalmi 'moittia, halveksia (esim. ruokia)', Saarijärvi 'valittaa', Konginkangas 'moittia': »Kylymiks tytöt moju nuita peitevvuatteita»; Perho: »Mojuukohan suluhases nyt ku oot vähin hilskannu muijen poikain kans?» jne. Muotosuhteen *mojua* ~ *moittaa* vrt. jäljempänä 25. kohdassa esitetyn lisäksi esim. murt. *ujua* 'uida' ~ *uittaa*, murt. *kojuta* (= *kojoo*) 'kajastaa,

¹ Seuraavassa mainittavat suomen murteiden sanat ovat, milloin ei toisin ilmoiteta, peräisin Sanakirjasäätiön kokoelmista, karjala-aunukselaiset Suom. Kirj. Seuran arkistosta, virolaiset Eesti Keele Arhiivista Tartosta, vepsäläiset professorien Kettusen ja Tunkelon yksityisistä käsikirjoituskokoelmista, vatjalaiset Joenperän sanat Eesti Keele Arhiivissa säilytettävästä Dm. Tsvetkovin vatjan kielen sanakirjan käsikirjoituksesta ja Kukkosin sanat maist. Lauri Postin yksityisestä kokoelmasta.

loistaa' ~ *koittaa*, murt. *pujota* (= *pujoo*) 'pujottaa' ~ murt. *puittaa* 'pujottaa'.¹

5. *Moittia*-verbin muoto-opillisella toisinnolla ja synonyymilla *mojuta* on toisaalla hieman erilaiset, mutta kuitenkin 'moittimista' asiallisesti hyvin lähellä olevat merkitykset 'aiheuttaa kovaa ääntä, pitää rähinää, kirkua, huutaa, metelöidä'; esim. Renv. 'murmuro, aegre fero', 'murren', Lönnr. 'dåna, brumma, mumla, puttra'; tavataan nykymurteissa esim. seur. paikkakunnilla: Jaala, Vpl. Uusikirkko, Kivennapa, Simpele, Kurkijoki, Jaakkima, Kuopio, Pertunmaa, Leivonmäki, Ristijärvi, Kuusamo. Samaa kuin viimeksimainittu *mojuta* merkitsevät myös mm. *mojottaa* (esim. Anjala, Kiihtelysvaara, Kontiolahti, Nurmes, Pudasjärvi) ja *mojota* (Anjala, Kymi). Vastaavina substantiiveina tunnetaan mm. *moju* Lönnr. 'dån, oväsende'² ja *mojo* Lönnr. 'dof smäll, brak', Anjala 'koväääninen ihminen', Jaakkima 'ääni, melu'.

6. Edellä lueteltuja *moitta-*, *moitti-*, *mojo-*, *moju-*, *mojot(ta)-*, *mojut-* vartaloisia, 'moittimista' tai 'metelöimistä' merkitseviä sanoja on vaikea — edellä esitettyjen morfologisten rinnakkaistapausten valossa sekä sen jälkeen, mitä tiedämme *soimata*-verbin merkityksistä — olla rinnastamatta esim. seuraaviin, merkitykseltään »meteorologisiin» sanoihin: *mojottaa* Lohja: »Kylmä pohjatuuli mojotti koko matkan vasten kasvoi»; Ikaalinen: »Pakkanen mojottaa»; Mäntsälä: Uuni mojottaa kylmältä, jos sitä ei ole lämmitetty; Kylmyys mojottaa kengän läpi; Vpl. Pyhäjärvi ja Jaakkima: »tuulla mojottoa» (kylmästä tuulesta); Perho 'vetää (kylmästä ilmanvedosta puhuen)»; Temmes: »Pakkanen mojottaa vaateen läpi» (s.o. tuntuu lävitse); *mojota* Sahalahti: Lämmin voi pirtin pesästä mojota vähän pidemmälle (s.o. 'säteillä, tuntua'); Anjala ja Kymi: »Tuulee mojovaa» (kylmästä tuulenhengestä); »Pakkanen mojovaa» (s.o. 'hohkaa kylmältä'); *mojoo* Sääksmäki: »Mojoohan kiukaasta vielä löylyä»; *moj akka* Askula, Suomenniemi, Vpl. Uusikirkko 'kolea (tuulesta, ilmasta)'; *mojo* Karjalohja 'kylmä ilmanhenki': »Kylmä mojo tuli ovesta»; Asikkala, Perho, Temmes: »Käy niin

¹ Mainitsen tässä sivumennen, että pidän etymologisesti yhteenkuuluvina myös sanoja *taju* Renv. 'comprehensio vel o p e m a n u s [minun harv.] vel *sæpius ope mentis, apprehendendi vis, captus mentis, intellectus*', *tajuta* 'ergreifen, begreifen, verstehen' ~ *taitaa* 'können, verstehen'; huom. esim.: »Cunnia sille, joca cunnian taita» (Florinus, Sananl. A 4), jossa »taita» ilmeisesti = 'tajuaa'; vrt. edelleen murt. *taitovajaa* = *toisitaitoinen* = *tajuton*, s.o. 'pyörreksissä oleva'.

² Tästä merkityksestä on kehittynyt konkreettinen *moju* Lönnr. lisäv. 'kurirklocka (poro- l. aisakello)', joka murt. tunnetaan nykyisin ainakin Kainuussa.

kylmä mojo pohjosesta»; Vermlannin Östmark: »Kylmämmojo on se⁴ty¹nen häyry kun ovesta tloo».

7. *Moittia* -pesye erilaisine muoto-opillisine toisintoineen sisältää näin ollen yksityiskohtiin asti ulottuvia merkitysyhtäläisyyksiä *soimata* -pesyeen kanssa. Näitä yhtäläisyyksiä, siis 'moittimisen' ja 'kylmyyden, kosteuden, lämmön uhoamisen' merkitysten esiintymistä samoilla tai morfologisesti toisiinsa säännöllisessä sukulaisuussuhteessa olevilla sanoilla, olisi jo — vaikka tapaukset rajoittuisivat pelkästään näihin kahteen sanueeseen — vaikea pitää vain sattumana. Täysin mahdottomaksi käy mihinkään sattu-ma-selitykseen turvautuminen, kun vastaavanlaisia rinnakkaistapauksia voidaan osoittaa useita lisää. — Ennen noiden lisätapausten käsittelyä otan kuitenkin vielä puheeksi muutamia semologisesti erittäin mielenkiintoisia *mojottaa* -pesyeen haarautumia.

8. Yleiskielessäkin hyvin tunnettuja ovat sellaiset käytännöt kuin *mojottaa* Ganander 'särkee, kivistelee': säärtäni *mojottaa* 'det värker mig i benet', Renv. 'dolore afficio', 'Schmerz erregen', Lönnr. 'värka, förorsaka smärta': hammastani *mojottaa* 'jag har lindrigare tandvärk', minua *mojottaa* vähän kyljestäni 'jag har litet värk i sidan'; murt. tällaiset merkitykset tunnetaan kautta maan. Huom. edelleen: *mojoa* Aleksis Kivi: »Mutta eipä kuultele tuo jalkani, vaan särkee ja mojoo kuin kiehuva mujussa»; »Eero, Eero, eikö löylyn mojova kuumuuskaan tuo mieleesi helvetin tulta»? (Seitsemän veljeksien IV luvusta); murt. sama (varsinkin lievän) 'särkemisen, kivistämisen' merkitys tunnetaan esim. seuraavilla paikkakunnilla: Mouhijärvi, Ikaalinen, Askula, Hollola, Valkeala, Kälviä, Kalajoki. *Mojo* esim. Nakkila, Perho 'kipu, särky'; *moju* Kangasniemi 'kova kipu'.

'Kivistämisen' merkitys on, joskin harvinaisena, tunnettu myös *soimata* -verbillä: »Tullee ilmain muute ko minun paikkojanin nii soimaa» = 'reumaattisesti kolottaa' (Porin seutu).

Semologinen yhteys 'kivun aiheuttamisen' merkityksen ja 'kylmyyden, kosteuden uhoamisen' merkityksen välillä selittyy siitä kausaalisuhteesta, mikä noiden merkitysten reaaliavastineiden kesken vallitsee: esim. kylmä veto aiheuttaa tunnetusti ihmisen elimistössä helposti juuri reumaattisen kivun tunnetta. Ajateltakoon vain edellä 1. kohdassa mainittua kokemäkeläistä murrelausetta: »Istuin jäisen puun päällä ja *soimas* nin takapuoleeni että rupes reisistäni suanta vetämään». Ei tarvita muuta, kuin että virkkeen lopusta jää pois että-lause, niin ilmaus »soimas» aivan itsestään voi siirtyä 'kylmyyden uhoamisen' merkityksestä 'kivun aiheuttamisen' merkitykseen. Samoin lause: »Pakkanen *mojottaa* vaatteen läpi» (ks. ed. 6.

kohd.) voi olosuhteiden mukaan varmaan edustaa joko objektiivista 'kylmyyden lävitsetuntumisen' toteamusta tai affektista 'pakkasen aiheuttamaa kivun tunnetta' koskevaa valitusta.

9. Yleiskielessä harvinaisen puoleinen, mutta murteittain tavallinen on adjektiivinen *mojova* Lönnr. lisäv. 'verksam, kännbar': m. kuumuus 'brännande hetta', Nurmijärvi 'selvästi tuntuva', Tyrvää 'sattuva, naseva, miellyttävä', Ikaalinen: m. sana 'sattuva'; Lemi 'vaikuttava, tehokas (esim. lyönnistä, jonka jälki vielä kauan kirvelee)', Maaninka 'tehokas, tuntuva', Perho 'vaikuttava (esim. puheesta)'. Tämä adj. voi olla joko merkitykseltään possessiivinen denominaalijohdannainen kantasana *mojo* tai (todennäköisemmin) akt. I partisiippi verbistä *mojoo* Kalvola 'vaikuttaa, tehota': Kun haavaan pannaan lääkeä ja se kirvelee, sanotaan: Antaa sen nyt vähän *mojoo*; Etelä-Häme 'auttaa, tehota': »Pane koneeseen öljyä, se *mojoo*». Läheisesti tähän merkitykseen liittyy seuraavantapainen *mojoo*-verbin translatiivinen käyttö: Kihniö, Hollola, Ilmajoki 'väkevoityä, hapata (kaljasta, oluesta)'. Huom. edelleen: *mojota* Sahalahti 'vaikuttaa, tuntua': »Nyt sen huomaa että ne vanhat perinnöt ruppeevat vasta uulestaan siällä *mojoo*» (s.o.: ne tulevat jotenkin teoissa ilmi); *mojuta* Orivesi 'vaikuttaa (esim. tupakkamälli poskessa, makkilanta pellossa)'.

Tähän yhteyteen kuuluu *virosta* yleinen verbi *mōjuda* Kett. 'vaikuttaa, tehota', Wied. *mōjuma* (murt. *mōjoma, mōoma, mōuma*) mm. 'einwirken, etwas ausrichten, Wirkung üben': se ei mōu minusse 'das trifft mich nicht', sōnnik ei mōu selle maale 'Dünger richtet bei diesem Boden nichts aus', tema jutt ei mōu 'er redet in den Wind', las nad (neid) saada, et luusse mōub 'mögen sie bekommen, dass es bis auf die Knochen reicht (d.h. tüchtig)', küll vihma olnud, aga selle maale ta ep ole mōund 'es ist wohl Regen gewesen, aber für dieses Land hat er nicht verschlagen'. Samoin *liivistä*: *mō'jjā* Kett. 'auf jemanden wirken': *se napšā mōjžē jevist* 'dieser schlag wirkte gut'.

Että merkitykset 'tehota, vaikuttaa, tuntua' ja 'kivistää, kolottaa' monissa konkreettisissa tapauksissa ovat vain saman tosiasian katsomista eri näkökulmista, käy ilmeiseksi esim. sellaisen ilmauksen valossa kuin ed. main. Seitsemän veljeksien sitaatissa esiintyvä »löylyn *mojova* kuumuus», jossa *mojova* helposti voidaan asianhaarojen mukaan käsittää joko 'vihlova, kivistävää' tai 'tepsivää, tehokkaalta tuntuva' tarkoittavaksi. Muis-tettakoon myös sellaiset *soimata*-verbin käytännöt kuin: »suo-kylmä soimaapi peltoon», ja: »metsä soimaapi merellen», joissa sen merkitys on aivan lähellä 'vaikuttamista'; Renvallhan kääntääkin sen mm. 'von ferne auf etwas wirken'. On siis mitä luonnollisinta pitää esim. sellaisia sanoja

kuin *mojoo* 'kivistää' ja *mojoo* 'vaikuttaa, tehota', viron *mõjuda* 'vaikuttaa' etymologisesti yhteen kuuluvina.

Tässä yhteydessä helposti mieleen johtuva paralleeli: ruotsin etymologisesti yhteen kuuluvat *verka* 'tehota, vaikuttaa' ~ *värka* 'kivistää, mojitaa' ei ole niin naseva, kuin miltä se ensi silmäyksellä näyttää, koska merkityksenkehitys siellä lienee kulkenut 'työssä olemisen' merkityksestä 'vai-vassa, tuskassa olemisen' merkitykseen ja 'tehoamisen' merkitys siis on siellä alkuperäisempi kuin 'kivistämisen', päin vastoin kuin itämerensuomalaisella taholla. (Ks. ELOF HELLIQUIST Svensk etymol. ordbok.)

10. Mainittakoon lopuksi vielä murt. hyvin yleinen nomini *mojo* Lönnr. lisäv. 'dugtig, eftertrycklig, ansenlig, prydlig (aika, kunnon, pulska)': m. aine; Metsämaa 'hauska', Ikaalinen 'pulska, komea (ihmisestä)', Ruovesi 'suuri, paksu (esim. kirveestä)', Orivesi 'oivallinen, suuri, harvinainen', Pirkkala 'oivallinen (esim. ruoasta, juomasta)', Urjala 'sattuva, sopiva': »Se on sulle juur mojoo» (nim. tumma puku epäsiistille lapselle), Akaa 'iso, paksu (esim. lehmästä)', Sääksmäki 'hyvä': m. tamma", Hollola: Kun huoneessa tai saunassa on lämmintä, sanotaan: »Siellä on mojit otot», Kangasniemi: »Tiällä ov vua mojo olo nyt» (katonkattaja sanoo katolla auringon lämpimästi paistaessa), myös 'suuri, lihava naishenkilö'. Huom. edelleen harvinaisempi *moju* Tornionjokilaakso 'suuri, pulska, komea (esim. miehestä, leivästä)'.

Tällaiset merkitykset on helppo ymmärtää kehittyneiksi esim. 9. kohdassa esitellystä 'tehokkaan, vaikuttavan' merkityksestä. Mutta lisäksi on muistettava, että voimakkaan affektiset nominit yleensäkin ovat taipuvaisia kehittymään 'suurta, runsasta, oivallista' yms. merkitseviksi. (Esim. Kaakkois-Hämeen *maurha* 'suuri', Etelä-Pohjanmaan *turma* 'isokokoinen', *tyly* 'runsas' jne.)

11. Edellä 3. kohdan lopussa esitettyä kysymystä mietittäessä tarjoutuu kuin itsestään tarkastettavaksi myös se yleisesti tunnettu sanapesye, johon kuuluvat mm.: *s u o m e s t a*: *uhka* Renv. 'minae, minatio, inde arrogantia', 'Drohwort, Übermuth', Lönnr. 'trots, hot, hotelse, förmätenhet', Cannelin 'hot, risk, påföljd, äventyr, trots, tillbud'; huom. myös sellainen käytäntö kuin murt.: »Se (lapsi) männöö kahta uhemmi sillo ku (sitä) kieltämää lähtöö» (Kangasniemi); *uhata, uhkaan*, Renv. 'minas jacto, minor', 'drohen', Lönnr. 'hota, vara förmäten l. öfvermodig' (samanlaisia merkityksiä jo Agricolan kielessä); *uhottaa* Lönnr. 'hota, trotsa', *uhotella* Cannelin 'hota, äventyra', *uhittaa* Lönnr. 'köra bort med hotelse, drifva bort, förjaga, fördrifva, uppmuntra, egga', *uhitella* Lönnr. 'hota smått, då

och då', **uho** Katara 'Eifer, Eilfertigkeit, Hast, Geschäftigkeit'; **k a r j a l a s t a**: *uhottua, uhotan, uhotella, uhottelen* Tver 'uhata (esim. sormella osoittaen)'; **v i r o s t a**: *uhkama, uhkan, uhata*, Wied. 'spielend mit den Hörnern stossen', Kask-Saareste 'ähvardama (liigutusega), lüüa ähvardama' (Saarenmaa, Muhu).

Tämän sanueen merkityksiin ei siis tosin kuulu 'soimaaminen, moittiminen', mutta yhtäläisyys on kuitenkin aivan ilmeinen: onhan esim. 'uhkaaminen', sekin negatiivissävyistä, voimakkaasti affektista tunteenilmausta. Ja joka tapauksessa: yhtä huomiotaherättävää, kuin on *soimata* ja *moittia* -peseissä »meteorologisten» merkitysten esiintyminen »affektisten» merkitysten ohessa, on sama asianlaita *uhka* -sanueen kohdalla. Tilan säästämiseksi huomautettakoon vain esim. seuraavista, enimmäkseen yleisesti tunnetuista käytännöistä.

12. **S u o m i**: *uhka* Renv. '= uhku', Sammatti 'lumensekainen, »henkilävistä» jäälle, lähteensilmistä tielle noussut vesi', Karjalohja 'lumisohjo jäällä', Jämsä *uhka-avento* = uhkuavento 'itsestään syntynyt avanto'; *uhcu* Jusl. 'aqua super glaciem ebulliens & congelascens', 'oföre på isen' (= uho), *uhku* Renv. 'aqua super glaciem ebulliens et cum nive congelascens, nix aquosa super glacie', 'wässriger Schnee auf dem Eise': uhku-vesi, uhku-reikä, Lönnr. 'vatten och sörja på isen, stöp, tjock och blöt snö': keväällä oli paljo uhkua jäällä; oli uhkuun uppoa l. uppomaisillaan 'höll på att drunkna i flödvattnet'; Cannelin 'svall'; samat ja muut samantapaiset merkitykset tuttuja laajalti nykyisissä sekä länsi- että itämurteissa; huom. erikseen: Hollola: olla uhus 'olla niin pilven peitossa, että vain vähän häämöttää (auringosta puh.)'; *uho* Jusl. = *uhcu* (ks. ed.), Ganander 'stöp, sörja', Renv. '= uhku, inde: difficultas vecturæ qs in tabe nivis, via molesta', Lönnr. 'flödvatten på isen, svårt l. dåligt före l. vägalag'; *uhkua* Lönnr. 'uppvälla, framquälla, porla upp, framsippra, flöda öfver, svälla': jopa vettä alkaa u. jäälle; Cannelin 'flödar (= tulvaan), svallar (= kuohon), sväller (= paisun)'; *uhkuilla* Hollola: aurinko uhkuille 'on pilvessä'; *uhuta* Renv. 'bullio ut aqua per glaciem'; huom. murt. *uhkuta* Puolanka: käytetään veden nousemisesta lumen päälle talvisella suolla, Pielisjärvi 'tihkua lävitse, suotaa': »Ei ne oo nämä nahkat hyvvi, vesi uuhkuvaa läpi»; »Tuo sievään paekkoo, kukosta rasva uuhkuvaa kuoren läpi arinalle»; *uhuttaa* Renv. 'facio ut bulliat aqua, redundantem reddo', *uhkuttaa* Lönnr. 'ha att porla upp, låta flöda öfver, ha att quälla, förorsaka uppvällning, utspruta': joki uhkuttaa vettä rannoille; murt. myös *uhvutta(a)*, *uuvuttaa*, *uhvutttaa*; *uhottaa* Jusl. 'bullio super glacie', 'stöper', Lönnr.: järvi uhottaa vettä jäälle 'uppdriver flödvatten på isen'; murt. myös *uhvotta(a)*, *uuvotta* (esim. Ha-

likko: »pihaton taka on nii uuvottanu et», sanotaan, kun navetasta valunut vesi on jäänyt tielle); *k a r j a l a*: *uhku*, tunnettu kaikkialla Vienasta Tveriin asti, merkitys yleisimmin 'lumisohjo varsinkin jäällä, jäälle kohonnut lumensekainen vesi'; *v a t j a*: Kukkosi *uhkua*: *oja uhuv*, umpeenjäätäneestä ojasta puhuen, josta kuitenkin valuu vettä jäälle; *uhutab*: *oja u*. 'ojasta valuu vettä jäälle'; *v e p s ä*: *uhk* Kett. E 'lumisohjo': *järvö äi uhkud*, Tunk. Ä 'lumisohjo jäällä'; *uppož uhkhu*; *v i r o*: *uhk* gen. *uha* tai *uhu*, Wied. 'Hervorbrechendes (aus dem Eise hervorquellendes Wasser)': *uhk*-vesi, *uhk*-lumi; murt. esim. Järva-Madise *uhk*, g. *uhka*, 'hervorgequollenes (Wasser)', Kullamaa: *uhk*vesi ajab valvastest peale; *uhkama* Wied. 'hervorquellén, hervorsprudeln, hervorquellén lassen': vesi *uhkab* soode peale; *uhkab uhk*-vett üles; *hobune uhkas* ninast 'das Pferd sprudelte aus der Nase'; *l a p p i*: Nielsen N *áškás* 'rough sheet of ice (esp. on a road or at the foot of a rock)', 'issvull (særlig på vei eller nedenfor berg)'; tästä subst:sta lapissa on olemassa myös vastaavan merkityksisiä verbijohdannaisia.

13. Näiden 'veden tai lumen tulvehtimisen, valumisen yms. merkitysten ohella tällä sanapesyellä tavataan myös 'kylmyyden, lämmön tai kosteuden säteilemisen' ja läheisesti niihin verrattavia merkityksiä, siis aivan samoja kuin *soimata* ja *moittia* -sanueiden »meteorologiset» merkitykset. Huomattakoon esim. seuraavat tapaukset: *s u o m i*: *uhkua* Heinola 'huokua lämmintä, kylmää', Vehmersalmi, Simo: »Seinä uhkuu kylmää», Viron Inkeri: *uhkù* vihhä 'puhisee vihasta'; *uhkuttaa* Lönnr. 'utdunstar'; *uhe*, ill. *uheessa*, Lönnr. 'dimma, mist, töcken'; *uho* Renv.: pakkasen u. 'pruina ex frigore remittente', 'Reif', Lönnr. 'luftdrag i ett rum, luften som kommer genom en glugg', Cannelin '(luft)drag, utstrålning (ilmanhenki, säteily)'; murteissa samoja merkityksiä, lisäksi huom. esim. Savitaipale 'kolea tuuli, kevätahava', Impilahti 'tuuli, lumituisku', Joensuu 'purevan kylmä tuuli', Iisalmi 'kosteaa kylmyys, huuru, kuura'; *uhota* Lönnr. 'draga, vara dragfull l. dragig, åstadkomma drag', Juva: »Kellarista uhojs pakkajse henk», »Muasta uhovaa kosteutta kevväelä» jne.; *uhottaa* Lönnr. lisäv. 'kyla': pakkaneh uhottaa, Nurmes: uuni uhottaa lämmintä, Puolanka: Hatara ovi pakkasella uhottaa; *k a r j a l a*: *uhakka* adj. ja subst., Suojärvi 'vinha ja kylmä (tuuli)'; *uho* mm. Rukajärvi 'kylmä, kuiva tuuli', Suojärvi 'kylmä ja purevatuulinen sää', Aunuksen ymp. 'purevan kylmä, lumen tai sateen sekainen tuuli'; *uhottoa* Petsamo, Sohjanansuu 'höyrytä, huuruta (esim. järvi tai tuvan avattu oviaukko pakkasella)', Rukajärvi 'ahavoittaa, purra (iho) punaiseksi (tuulesta puh.)'; *v e p s ä*: *uho* Kalajoki (Tunkelo) 'viima, pureva tuuli', Pazar' 'lumituisku'; *uhodab* Kalajoki (Tunkelo) =

'*umi sanklob*', 'pyryttää'¹; *v i r o*: *uhk*, g. *uha* tai *uhu*, Wied. 'Hervorbrechendes (feuchter Dunst)': *uhk lööb maast üles* 'es erhebt sich ein feuchter Dunst aus der Erde', hinge-*uhk* (Saarenmaa) 'Hauch'.

On syytä tähdentää yllä esitellyssä ryhmässä 's u m u n' merkityksen esiintymistä, se kun muodostaa luonnollisen ja eräiden tuonnempana puheeksi tulevien etymologiain kannalta tärkeän väliasteen kosketinaistin alalle kuuluvien »meteorologisten» merkitysten ja näköaistin alalle kuuluvien merkitysten välillä. Samanlaisen väliasteen asemassa ovat 12. kohdassa mainitut optilliset ilmaukset »olla uheessa» ja »uhoilla» auringosta puhuen.

14. Edellisessä kohdassa esiteltyyn, mm. 'puhaltamisen' ilmauksia sisältävän merkitysryhmän jälkeen sopii mainita se, johon kuuluu 'kehumista, kertomista, juttelemista, puhumista' yms. merkitseviä sanoja. Esim. *s u o m e s t a*: *uho* Heinola: olla uhos(sa) 'lakkaamatta toistaa, kehua', Sakkula 'juttu, puhe': »Miul juohtu mielelie yks Jäppise-Tuomoa uho» = 'kertomus, jutelmä', »uhomies» = 'puhelias mies, taitava kertoja', Vuoleen Miikkulainen (Inkeri) 'kertomus, juttu, maine'; *uhoa* Lönnr. 'säga, yttra sig, omtala, påstå (kertoa, jutella, haastaa, hokea)': *uhotaan* 'man säger, det säges (huhu käypi)', Jämsä: *uhuu*, *uhon*, 'kertoa, jankuttaa (esim. jotain pahaa asiaa, kehumisia)'; *uhota* Mouhijärvi 'kehuen kertoa, puhua innokkaasti', Heinola 'jankuttaa, kehua, ennustaa': »Ohaa ne sit jo kuuluniet uhoovan» (että nim. NN tekee konkurssin), Hollola 'suurieleisesti ja kovalla äänellä kertoa', Kangasala 'kerskua, liioitellen kertoa', Orivesi 'ihmeissään kertoa', Ikaalinen 'kertoa innostuneena', Sakkula 'kertoa, mainita, puhua, sanoa', Lempaala (Inkeri) 'puhua'; *uhojaiset* Lönnr.: paljonko sait uhojaisia 'huru mycket fick du sqvallerlön?'; *v i r o s t a*: *uhkama* Wied. 'heimlich mittheilen, anvertrauen': *naene uhkas mulle salaja jälle* 'mein Weib vertraute es mir heimlich wieder'.

'Kiihkeän puhumisen' merkitykselle tarjoavat läheisen vertauskohdan mm. edellä käsiteltyjen *soimata* ja *moittia* -verbien tavallisimmat käytännöt: onhan 'soimaaminen, moittiminen' sekin vain eräänlaista kiihkeätä puhumista. Erikoisesti on sen lisäksi syytä panna merkille, että murteittain

¹ Jos nämä vepsän sanat ovat omaperäisiä eivätkä karjalaisia lainoja (mikä jälkimmäinen vaihtoehto ei suinkaan ole epätodennäköinen) ja jos sen vuoksi ne ja niiden nojalla mahdollisesti osittain muidenkin itämerensuom. kielten edellämäinitut *k:ttomat uho*-vartaloiset sanat on etymologisesti erotettava mainitsemistamme *uhk*-alkuisista sanoista, niin tämä erottaminen ei vähentäisi, vaan päinvastoin lisäisi *uho*-sanojen todistusvoimaa kysymyksessäolevina semologisina paralleleina, koska näitä *k:ttomia uho*-kantaisia sanoja, kuten näkyy, kuuluu kaikkiin esittämiimme merkitysryhmiin.

(ainakin Karjalan kannaksella ja Inkerissä) *uhota* -verbi on kehittynyt aivan normaalisinkin, affektittoman 'puhumisen, sanomisen' ilmaukseksi. Muistettakoon, että myös verbi *puhua* 'sprechen' on alkuaan tarkoittanut ja tarkoittaa murteittain yhä 'puhaltamista'. (*Puhua* -verbin merkityksenkehityksessä on muitakin käsiteltävien sanueittemme kannalta valaisevia piirteitä, kuten tuonnempana 21. kohdassa esitetään.)

15. Sivuuattaen eräät muut *uhka* -pesyeen »affektiset» merkitysryhmät mainitsen tässä enää vain yhden, joka muodostaa rinnakkaistapauksen edellä 10. kohdassa esitellylle *moittia* -sanueen merkitysryhmälle 'komea, iso, paksu, hyvä, oiva' jne. S u o m i : *uhka* Lönnr. lisäv. 'stor': u. kala; adv. 'dugtigt': u. suuri; Lönnr.: uhalta 'i ymnight'; tällaiset merkitykset murteissa laajalti käytännössä; *uhallinen* Lönnr. 'stolt, stätlig, dugtig, präktig, stor, ansenlig, ymnig, mycken': u. poika, emäntä, tupakkamies, palkinto; häitä juotiin oikein uhallisesti; uhallisesti silloin oteltiin 'då kämpade man tappert'; samanlaiset käytännöt yleisiä nykyisin etenkin hämäläismurteissa; *uhku* Ganander: uhumpi 'bättre, förträffeligare': Rukijit jotka kylvettijn sitten kuin sade tuli ovat uhummat ja kauneemmat kuin ne jotka kylvettijn ajvan kuivaan maahan 'äro frodigare i växten och vackrare'; *uhkea* (*uhkia* = *uhia* Renv.) Renv. 'perbonus, egregius, excellens e.c. vir, equus; magnificus e.c. domus, vestis; fortis, validus e.c. miles; robustus, corpulentus e.c. vir; laete crescens e.c. seges; commodus, aptus e.c. res', 'sehr gut, tüchtig, vortrefflich, stark, beleibt', Lönnr. 'fyllig, frodig, välväxt, storväxt (i fråga om kroppsstorlek), väldig, stätlig, präktig, ypperlig, förträfflig, stark, prydlig, duglig', Cannelin 'praktfull, präktig, stätlig, yppig, splendid, storartad, pompös'; samat merkitykset nykymurteissakin yleisiä; *uho* Renv.: u. mies, 'vir quadratus', Lönnr.: u. mies 'dugtig karl, karlakarl'; murteittain samoin sellaisia merkityksiä kuin 'pulska, komea, suuri, kookas, vahva'; k a r j a l a : mm. *uhkie* Suojärvi, Suistamo 'komea, uljas, vahva, rohkea (puu, akka, parta, ääni jne.)'; v a t j a : *uhka* Joenperä (< *uhkea*) 'uljas, ylpeä, koppava', Kukkosi: *uhkiq* 'ylpeä'; v i r o : mm. *uhke* Wied. 'stolz, hoffertig, hochtrabend, vornehm thuend, aufgeblasen, üppig, affectirt, reichlich': ennast uhkeks pidama; vili kasvab uhkesti; u. lumi 'hoch und locker liegender Schnee'.

16. Siirrymme tarkastamaan sitä sanuetta, johon kuuluu suomen **haastaa** johdannaisineen. Tämän verbin ja edellä käsiteltyjen »affektis-meteorologisten» sanueitten semologiset liittymäkohdat eivät ole niin itsestään tarjoutuvia kuin lähinnä edellisen (*uhka* -pesyeen). Eihän ensinnäkään siinä *haastaa* -sanan merkityksessä, joka ehkä on enimpien nykysuoma-

laisten kielitajussa etualalla, nim. 'puhumisen' merkityksessä ole sellaisia tunnepitoisia sivuvivahduksia kuin *uhota* -verbin vastaavassa merkityksessä (ks. ed. 14. kohta): *haastaa* Jusl. (ilmoitettu »karjalaiseksi») 'loquor', 'talar', Ganander: haastoi harvaisesti 'talte långsamt', mitä se haastaa 'hvad talar han', Renv. (ilm. Karjalan ja Savon sanaksi) 'loquor in genere, sermonicor, dissero', 'sprechen, reden (puhun)', Lönnr. 'tala, samtala, berätta (puhua, kertoa)', Cannelin 'talar'; nykyisessä kirjakielessä tätä sanan merkitystä lienee pidettävä sävyiltään murteellisena eikä siis 'puhumisen' adekvaattina ilmauksena; murteissa se on käytännössä pääasiallisesti savo-karjalaisella alueella, missä se sen sijaan on tai on äskeisiin aikoihin asti ollut juuri varsinainen 'puhumisen' käypä ilmaisin, *puhua* -verbin merkitessä siellä yleisesti 'puhaltamista'; johdannaisista ovat tavallisimmat *haastella*, *haastattaa*, *haaste* ja *haasti*. — *Haastaa* -verbi 'puhumisen' merkityksessä rajoittuu suomen kieleen (Aunuksen Säämäjärven *hoastoa* 'puhua', harvinaiseksi mainittu sana, on varmaan suomalaisperäinen laina).

17. Aivan affektiton on niinkään se *haastaa* -verbin merkitys, joka kai on katsottava tämän sanan normaalimerkitykseksi nykyisessä yleiskielessä, nim. sen käytäntö lakiterminä: haastan oikeuteen 'stämmer för rätta', h. todistajaksi 'instämmer som vittne' (Cannelin). Tähän liittyy Länsi-Suomessa murteittain tavattava muunkinlainen 'kutsumisen' merkitys, esim. Ruovesi: »Minä haaston sitä tulleen tänne», Kurikka: »Haastoo mua pihallen», Laihia: »Soon haastanum mua heillä käymhän». Mutta eräihin toisiin näiden käytäntöjen rinnalla yleisesti tavattaviin sanontoihin sisältyy jo ilmeinen tunnepitoisuuden vivahdus: *haastaa* Jusl. 'ad bellum provoço', 'utmanar', haastaja 'provocator', Ganander: Haastaa heitä sotaan 'utmanar dem till strid', [nähtävästi Laitilan murteesta:] Haastan riitta 'haen tila ja syyt riitta[n], härsytän toisija riittan', Cannelin: haastan riittaa 'ställer till gräl', haastan vihamielisyyttä 'frammanar fiendskap'.

18. Voimakkaan affektisia merkityksiä tavataan pääasiallisesti vanhassa kirjasuomessa, esim.: *haastaa* Ganander 'trotsar': Haastakaamme heitä kovin 'svärligen tiltala, bestraffa' (Ap. teot 4:17), Kuin päällen pahoin ain haastaa 'hotar, . . . poekar' (vanha virsik. 43:3), Renv. 'minor, minaciter alloquor, verbis castigo, arroganter loquor l. jacto', 'drohen, drohend anreden, übermüthig sprechen, trotzen'; Agricola: Ne Jumalattomat h a a s t a u a t Christusta (III 527, Jes. 66, reunahuom.), (ruots. 1540—41:) 'b i u d h a Christo t r o t z', Se aighetus ia paha Joni, iolla Nineuitit pidhit Judan Canssan watan . . . teuty turhaxi tulla, quin hē ialomasti h a a s t o i (III 688, Nah. 1, reunahuom.) 'the onda anslagh vthaff Ni-

neue . . . moste om intet warda, tå han p u c k a r som allrarest',¹ Ja HERRAN pite henen cunnialisen änen cwluttaman, ette henen vlosoijettu Käsiuartens nähheisijn. Wihalisen h a a s t a m i s e n cansa, ia culuttauan Tulen Liekin cansa, wåkeuen Saten ia Raken cansa (III 480, Jes. 30) 'med wredhsamt t r w g h', Se Jumalatoim h a a s t a p i site wanhurskasta, ia hambaans kiristele henen ylitzens (III 261, Ps. 37) 'Then ogudachtighe t r u g h a r then rettferdigha'²; *haastella* Agricola: waj tadhottaco te minun cansan h a a s t e l l a ? Aha, H a a s t e l e t te minua, Nin mine tadhon sen pian ia ekist costa teiden päle (III 638, Joel. 3) 'wilie j t r å t z a migh? Nu wel, Om j t r å t z e n migh . . .', Vermlannin Östmark: hoastella 'riidellä'; *haasto* Jusl. 'minae', 'hot', Ganander: Sakon haastolla 'vid vijte', Rangaistuxen haastolla 'vid straff till gjörandet', Agricola: pilcauat Prophetain käkeuxet, h a a s t o t i a Whcauxet (III 705, Zeph. 1, reunahuom.), ia *eu*et pelienyet Kuningan H a a s t o a (II 650, Hebr. 11) 'och fruchtaðhe intet Konungens b o d h', lat. (Textum Vaticanum) 'edictum'; vastaa-
vanlaisia merkityksiä on johdannaisilla *haastaus*, *haasti* ja *haaste*.

Tähän merkitysryhmään ovat, kuten näkyy, täysin rinnastettavissa *uhka*-sanueen ne merkitykset, joita on käsitelty edellä 11. kohdassa. *Haastaa*-verbillä ja eräillä sen johdannaisilla on vanhassa kirjasuomessa myös affektipitoinen merkitys 'kieltää' ('minis interdicere, vetare', 'drohend verbieten', 'förbjuda, neka'), mutta tilan säästämiseksi jätän tässä näytteet siitä esittämättä.

19. Kaiken sen jälkeen, mitä edellä olemme todenneet *soimata*, *moittaa* ja *uhata*-sanueiden merkityksistä, ei enää oudoksuta, vaan on pikemminkin odotettavissa, että *haastaa*-verbillä johdannaisineen tavataan myös »meteorologista» käytäntöä. Sellainen rajoittuu tosin, nykyisten tietojeni mukaan, yksinomaan k a r j a l a - a u n u k s e e n; tapaukset ovat seuraavat: *hoastoa* Säämäjärvi 'hehkua': »Vai tuli hoastaw kegälehis tuule!»; »Kegälehi hoastav vie, sammuta!»; Aunuksen ymp.: huastoa 'hehkua': »hiilet huastaw»; *hoassattoa* Suojärvi 'hehkua, olla tulinen (hiilistä)': »Tulehmos hiilet hoassattoa»; »Kata tuhkal, hiilet hoassattoa, juovummo» (s.o. 'pyörrymme').

Tällaisen 'hehkumisen', siis 'lämmön huokumisen' merkityksen, joka käsittääkseni kuuluu *haastaa*-verbin suhteellisesti vanhimpiin merkityk-

¹ Ruotsin vanh. *pucka* = nykykielen *pocka* Cannelin 'uhmailla, ännkällä, tiukata, vaatia uhmaillen, ängällä, pöyhkeillen, vaatimalla vaatia'.

² Ruotsin vanhan kirjakielen *trugha* Söderwall 'hota, med ifver framställa begäran (om), häftigt el. enträget yrka (på), truga, tvinga, med hotelser el. våld drifva el. söka förmå, förtrycka, tala illa om, förtala'.

siin, on tietysti edellytettävä olleen aikoinaan tunnettu suomenkin kielen piirissä,¹ vaikka se sittemmin on siitä hävinnyt edellä esiteltujen sekundääristen merkitysten tieltä ja säilynyt vain kaukana periferiassa, aivan niin kuin *soimata* -verbinkin »meteorologisen» merkityksen havaitsimme säilyneen ainoastaan yhden itämerensuom. kielen eräällä suppealla murrealueella. Tällainen kulttuuriperinteen sporadinen säilyminen levinneisyysalueensa reunamilla on periaatteellisesti hyvin tuttu ilmiö; kielitieteessä sellaisia on nimitetty relikti- eli säilymätapauksiksi, ja niillä on tietävästi vastineensa myös esineellisen ja henkisen kansatieteen tutkittaviin kuuluvissa ilmiöissä. — Niinikään lienee edellytettävä, että *haastamisen* »meteorologisiin» merkityksiin on 'hehkumisen, lämmön huokumisen' ohessa kuulunut yleensä 'ilmavirran liikkeellepaneminen, puhaltaminen'.

Edellä esitettyjen lisäksi mainittakoon tässä yhteydessä kaksi *haastaa* -verbin merkityksenkehityksen kannalta valaisevaa tapausta suomen murteista: **hohkata** Lönnr. 'flamma, låga, lysa' [= 'hehkua'], Yrjö-Koskinen 'émettre une vive chaleur, être embrasé' ~ Lönnr. 'tala idkeligen om ngt, som ligger på sinnet': sitä hän aina hohkaa 'det talar han ständigt om (frågande och utan att komma till resultat)', nykymurt. esim. Vampula 'hokea, olla innostunut ja toistaa usein samaa asiaa'; **jahkaa** Karkku 'säteillä (lämmintä y.m.): »Kyllä se kiuas nyt lämmintä jahkaa», Hämeenkyrö: »Meilän pernakuapan pohjalla on kallio ja se jahkaa kuappaan talvella lämmintä ja suvella kylmyyttä että meillä on hyvä pernakuappa» ~ Lönnr. 'säga ett och detsamma, prata, berätta', Karkku 'tarinoida, puhua': »Me jahgettiin siellä puoleen yöhön asti», Hämeenkyrö: »Ku on oikeen hyvämpuhelias ämmä ni se jahkaa (= puhuu) häthätää kaikem mailman naimiskaupat».

20. Palaamme vielä lähtökohtaamme, *soimata* -verbiin. Kaiken sen jälkeen, mitä edellä on esitetty, täytyy pitää uskottavana, että '**moittimista**' merkitsevä *soimaaminen* ja '**kylmyyden, kosteuden, lämmön uhoamista**' merkitsevä *soimaaminen* ovat etymologisesti sama sana. Merkityksenkehityksen yksityiskohtiin jää vielä pohdittavaa — palaan siihen seikkaan tuonnempana —, mutta pääasia on jo nyt selvä: toistaiseksi mainitsemamme viisi semologista paralleelia (*moittia, uhata, haastaa, hohkata, jahkaa*) riittävät nostamaan varmuuden asteelle sen päätelmän, että noi-

¹ Ainoana toistaiseksi löytyneenä suoranaisena viittauksena *haastaa* -verbin tuollaisen alkuperäisemmän merkityksen aikaisemmasta tuttuudesta suomenkin murteissa voitaneen esittää prof. Lauri Kettusen Ruotsin metsäsuomalaisen murteesta muistiinpanema *huostoa* 'hehkua lämmintä': »valkea polttaa van eläväinen [= 'tuli', eufem.] huostaa» (sananlasku). Tämä vain yhdeltä kielenoppaalta (kuuluisalta Kaisa Vilhuiselta) saatu sana on todennäköisesti turmeltumamuoto pro *hoastoa.

den meteorologisiksi nimittämiäni merkitysten ja käsitteellisesti niistä hyvin kaukana olevan affektipitoisen merkityksen kesken vallitsee jokin geneettinen yhteys.

Kun täten olemme saaneet perustuksen upotetuksi kiinteään maape-rään, uskallamme rakentaa sille edelleen.

Edellä 1. kohdassa mainitsin lyhyesti, että 'moittimista' merkitsevällä *soimata* -verbillä on suunnilleen samamerkityksiset vastineet enimmäissä itämerensuom. kielissä. Nuo muut itämerensuom. sanat ovat useimmat suomen sanan tarkkoja äänne- ja muoto-opillisia vastineita: karj. *soimata*, šoimata, viron *sõimama*, liivin *s^oimā*. Mutta seuraavat *v a t j a l a i s e t* vastineet ovat muoto-opin kannalta omansa herättämään huomiota: *sejt-tamā*, *sejttae* vatjI (Kett. käsik.) 'ругать', vatjL (Kett. SUST 63 s. 32): *sis₂ sejttaš* tätä *huulu siä huulu*, Joenperä (Tsvetkov): *sejttema* 'бранишь, ругать', viroksi 'sõimama': *en tehi vīnā juuve, isā neizer sejttema; ülpjät laš ühtperä sejteta; miä n-ē nī pallo vār kuī pallo siä minnuq sejttaš*, Ahlqvist (Wot. Gramm.): sõitan 'banna, gräla, kifvas'; *sejttelema, sejttelemaš*, vatjI (Kett. käsik.) 'ругаться', Joenperä (Tsvetkov): *sejttema, sejtteš*, frekv., Ahlqvist: sõittelen = 'sõitan'; *sõittelikko* Ahlqvist 'grälig'. Näiden vatjan sanojen tarkkoja muoto-opillisia vastineita tapaamme (*sõimama* -asun rinnalla) myös *v i r o s t a*: *sõillema* Wied. 'schelten, bedrohen', *sõit-lemma* Helle 'bedrohen, bestrafen', Hupel 'bedrohen, mit Worten bestrafen, schelten'; *sõitlus* Wied. 'Schelte, Schelten, Bedrohung, harte Zurechtweisung', *sõitlus* Helle 'die Bestrafung', Hupel 'Bestrafung, das Schelten'. Näihin liittyy *s u o m e s t a* Lönnr. lisävihon mainitsema *soittaa*: omatunto soittaa 'anklagar' (vrt. Lönnr.: omantunnon *soimut* 'samvetets förebräelser').

Näistä vatjan, viron ja suomen sanoista puuttuu siis muissa *soimata* -verbin vastineissa yleinen *ma*-aines. Mutta kun ne muuten muodoltaan sekä täydellisesti merkitykseltään vastaavat *soimata* -verbiä, meillä on täysi syy pitää niitä saman kantasanan erilaisina johdannaisina ja siis *ma*-ainesta suffiksina. Onhan *-ma* yleinen, uralilaiseen kantakieleen asti palautettu mm. deverbaalinen nomininjohdin, ja *soimata* -verbi sopii kaikin puolin hyvin *soima* 'moite' -deverbaalisubstantiivin säännölliseksi johdannaiseksi. Huomattakoon, että itse *soida* -kantaverbistäkin tavataan *s u o m e s s a* — tosin harvinaista — käytäntöä, jossa sillä on 'soimaamisen' merkitys: »Kattila pataa soipi, musta kylki kummallai» (A. V. Koskimiehen muistiinpano »Kaakkois-Karjalasta» 1880-luvulta). *Soi*-kantavartalon faktillisuuden todistaa toisaalta sekin seikka, että tämän pesyeen meteorologisissakin merkitysryhmissä esiintyy myös muita kuin *ma*-aineksisia johdannaisia: *soipia* (= *soipea* Lönnr.) Renv. 'mitis, tepidus e.c. aqua, temperaturus, nec

frigidus nec calidus c.c. aër', 'lau, mässig warm'; *soipua* Gan. (Laitilan murretta): »Taita ilmakin soippua six» = 'kan ske at kölden också slår sig till dess'; *soiveta* (= *soipua*) Renv. 'mitesco, tepesco', 'lau werden', Lönnr.: ilma soipence 'vädret blir mildt, ljumt'.

21. Viimeksi mainittujen 'soimaamista' merkitsevien vatjan ja viron sanojen äännevastineina ovat siis suomessa mm. *soida*, *soittaa* ja *soitella*, kaksi ensinmainittua harvinaisina merkitysvastineinakin. Nyt työntyy esiin kysymys: **ovatko suomen verbit *soida* ja *soittaa* myös muilta, tavallisilta merkityksiltään etymologisesti yhdistettävissä *soimata* -sanueeseen?** — äänne- ja muoto-opin kannaltahan ei mikään sitä estäisi.

Suunnistautuaksemme nyt vastaan tulevassa harvinaisen sakeakasvuissa merkitystiheikössä luulen voivamme käyttää sekä kompassina että karttana yleiskatsausta eräisiin edellä pariin otteeseen semologisena paralleelina mainitun *puhua* -verbin ja sen sukulaisen *puhaltaa* -sanan merkityksiin, joiden differentioituneisuuteen ei liity mitään äänne- eikä muotoopillisesti ongelmallista.

Muistettakoon siis ensinnä, että *puhua* -sanan varmaan suhteellisesti vanhin merkitys on murteissa yhä vieläkin tavallinen (a) 'p u h a l t a a', esim. Jusl. 'flo', 'blåser', Gan.: Tuuli puhuupi 'vädret blåser', Pohjanen puhuu l. puhaltaa kylmää; vrt. viron *puhuma* Wied. 'wehen, blasen, hauchen' ja lapin *bossot* Nielsen 'blow (also of the wind), blow up (inflate), blow on, breathe heavily', jne. Suoranaudessa yhteydessä tämän merkityksen kanssa on tietysti (b) 's o i t t a a (puhallusoitinta)': Gan.: paimen puhuupi [huom.: ilman objektia] 'vallherden blåser i horn', Renv.: paimen puhuu torvea [huom.: objekti, ei adverbialia] 'pastor tuba canit'. 'Ilmavirran puhaltamisen' merkitykseen liittyy niinkään läheisesti merkitys (c) 's u i h k u t (t a) a (nestemäistä ainetta)', esim.: Kurkijoki: punajne puhuu 'veri vuotaa suihkuna, runsaasti', Kiihtelysvaara: ylem puhhuuk 'oksenta', (Emäntä sairastui yöllä eikä viitsinyt mennä ulos oksentamaan, vaan selitti:) »minä taasan (= pesuvadın) otin naulasta ja siihen puhujn», Viron Inkeri: puhhü, viroksi 'pursata' [s.o. 'ryöpytä, syöstä']: »Kaik (= aivan) puhu vertä» (kun valtimosuoni katkesi). Sanaa käytetään edelleen myös merkityksessä (d) 's y ö s t ä v a l o j u o v (i) a', esim. Viron Inkeri: »Mokoma niku patsas puhhü taiväst alas» (kun patsasmaiset sädekimpit virtaavat auringosta pilvien lomitse), »Pohjane puhhü» = 'pohjoiselta taivaalta kohoaa pylväiden näköisiä auringonsäteitä (kesäiltana auringon laskeissa)', Vermlannin Östmark: »päevä puhuu pilviin» (kun päivä koittaa ja pilvet valkenevat). *Puhaltaa* -verbillä tavataan edellämämainituista merkityksistä kaikki muut paitsi viimeistä (d) — senkin

puuttuminen voi johtua vain poimintojeni vaillinaisuudesta —, mutta lisäksi sillä on vielä merkitys (e) 's y ö k s y ä, r i e n t ä ä', esim. Lönnr. lisäv. 'storma, rusa': puhalsi ovesta ulos; Juva: »(hevojne) puhals eile» = 'meni juosten edelle'. — Tässä luetellut merkitykset (a—e) ovat, kuten näkyy, keskenään niin läheistä sukua, että ne voivat loogillisina elementteinä melkein kaikki yht'aikaakin sisältyä esim. semmoiseen käytäntöön kuin Gan.: virta puhaltaa koskesa 'forsen fräser, strömmar'. Muistettakoon lopuksi vielä seuraava *puhalttaa* -verbin merkitys: (f) Lönnr. lisäv.: maan puhaltaneen sanoi 'ångorna från jorden hade framkallat l. förorsakat sjukdomen' (siihen vrt. ed. 1. kohd. lueteltuja *soimata* -verbin käytäntöjä), sekä *puhua* -sanan nykykielessä tavallisin merkitys (g) 'sprechen, reden' (tähän vrt. ed. 14. kohdan viim. kpl:ssa mainittua).

22. *Soida* -verbillämme tai erällä sen johdannaisilla tavataan edellisessä kohdassa (21) mainitut *puhua* ja *puhalttaa* -sanan merkitykset a—e. Esim.: (a) *soittaa* Karjalohja: »Soittaa niin ilmaa sisään ravost», »Soittaa sauhun ulos siaramist», »Soittaa niin kaik notkot täynnä luntä»; *soitella* Vesanto: »Sieramiisas soetteloo» = 'tuhisee sieraimiinsa (arka lammas)'. (b) *Soida* Renv. 'clango, sono ut campana, tuba, sono strepo, garrio ut aves', 'klingen, lauten, tönen, singen wie die Vögel, balzen': korva soipi 'auris susurrat', sanomat soivat 'rumores instar soni vagant', linnut soivat keväällä 'aves vere ludunt l. cantu nuptias celebrant', lintu soidessa sokea; Kangasniemi: »Se ku olj lähtenä se kärmes siinä soemaa ja pihisemmää» (kiukuissaan); *soipua* Tytärsaari: »Kello soipuu» = 'soi'; *soittaa* Renv. 'clangorem eico, fidibus l. tibia cano, campanam pulso', 'spielen auf einem Instrument, läuten', Lönnr.: miks' et soita suu soria 'hvarför låter du ej höra dig?', silloin sokea soittaa, kun sarven saa (sananl.); Tl. Koski 'viheltää': »Ei sovi sian soittaa» (koska sillä on lyhyt alahuuli); *soittu* Heinävesi 'pajupilli'; *soihtu* [tämän ja muiden -ht-:listen johdannaisten morfologiasta tuonnempana 25. kohdan 3. kpl:ssa] Nilsinä 'melu': Ovat samaa soihuttua hänestä pitäneet ja riidelleet; k a r j a l a - a u n u s : *soittoa* Aunuksen ymp.: »pillit soittaw», Säämäjärvi: »linnut soittah matkatez», »suul soitetah akad yhteh kerdyhyy», »korvu soittau hurizou»; v e p s ä : *soitta* E (Kett.) 'puhaltaa torveen': *ī kons paimnēaē soitta soitožhe* 'paimenella ei ole aikaa puhaltaa torveen'; *soit* '(paimenen) torvi'. — (c) *Soittaa* Karjala Tl.: pask soitta 'suihkuua (ripulissa)', Eura: Pannu soittaa maahan (kiehuu niin, että ruiskuu ulos), Halikko: »Veri soitta ku jostan koskest», Perniö: »Veri soit haavast», Kangasniemi: Puserruksen alainen neste soittaa astiasta (reiän kautta); Kemi: »Aijaa että rapa soittaa»; *soitto* Kangasniemi: »ollas soetto-paskalla», »laskee s-p:oo» (ripulitaudissa); *soihduta* Kangasniemi: Paineen-

alainen vesi »soehtuvaa» aukosta, sõnta ripulitaudissa jne.; *soihdahtaa* Kangasniemi: veri »sochahtaa» pistohaavasta, vesi äkkiä puhkaistun jään lävitse jne. — (d) *Soida* Renko: »Se hevoner rupes meneen, Palsan kallios se meni niin et kipunat soi» [= 'sinkosivat'; lapsi oli pillastuttanut hevosen]; *soite* Halikko: »Tule sare kos aurinkos on tommossi soitte» (auringon las-kiessa siitä lähtee säteittäisiä valojuovia), »Löi tommose soitte taeval» (valoviirun, nim. kaukainen tulipalo), Perniö 'pitkä kapea liekki, joka syn-tyy, kun tulella äkkiä jokin kirkkaasti leimahtaa'; myös ukkosentalkeasta sanotaan: »lyö simmose soitte, simmosem punase soitte» = 'tulijuovan'; *soitto* Jusl. 'lumen facis', 'bläss', Lönnr. 'mot horisonten löpande rand l. strimma på himmeln af nedfallande regn (nore)'; kas, kummoiset soitot käy-vät alas taivaasta, kyllä siellä oikein sataa; Tl. Karjala: »valkkiasoitto», »Taeval ol semmossi kamali soitto» = 'tulenkielekkeitä', myös 'sateen aikana taivaanrannassa näkyvä juova', Tl. Lappi: »Se pohjasempalo ny o merkilist kon käy tomssi pitki soitto et taeva», Nakkila: »Tähti lensi ja peräs viäl nävyi nin tavaton soitto et oikein» = 'valoviiru', Jämsä 'soihtu', Kangasniemi: »auringon soetto» = 'näkyvä sädekimppu'; *soittu* Leppävirta: »Siitä puhuu soettuja» (= 'valopatsaita', revontulista), Laihia: »Auringosta käy soitut sateen erellä» (pilvien takaa); *soihtu* Lönnr. = 'soihtu', Kangasniemi: soehto 'pitkäliekkinen tuli': »päressoehto», »Kaekkiha se o soehtoja täönä» (taivas revontulien aikana); *soihtu* Lönnr. 'bloss, fackel-bloss, fackla, ljussken'; *soihduta* Kangasniemi: soehuta, soehtuvaa: Revon-tulet soihtuavat taivaalla, tulenliekit palavan huoneen seinänraoista, kir-kas meteori soihtuaa kulkiessaan, päressoiehtu tuulessa jne. — (e) *Soida* Halikko: »Antta soerat tyä (= tykö) vaa», s.o. 'antaa mennä yhtä kyytiä'; *soittaa* Renv. 'citatum curro l. feror', 'heftig laufen l. stürzen': soitti kirkkoon 'in templum festinanter irrupit', Eura 'rientää', Halikko: soitta 'kiireesti juosta, syöksyä': »Älä soit sin ny koht ennenku viäras sahtauva» (= 'aset-tuvat'), Nakkila 'juosta, laukata': »Kas ko lehmä soittaa pitkin niittuu niät häntä suaran on», Sakkula: soittoa 'kiittää, rynnätä', Soikkola (Inkeri): »Alus soittaa männä perälliist» (= 'kiittää myötätuulessa'), Kangasniemi: »Soetan nyt pihalle sen kyytiä!», »Käärme männäs soettaa», Länsipohjan Kompelusvaara 'ajaa, liikkua nopeasti'; *soitella* Gan. (luultavasti Laitilan murretta): »Kylmettynny [= jäätyneen] ja kovan puun lastut soittelevat kauvas» [= 'sinkoilevat']; *soitto* Renv. 'impulsus vehemens, cursus l. fuga vehemens, motus vehemens': sillä soitolla 'eo cursu celeri', Lönnr.: yhtä soittoa 'i samma lopp, med samma fart, med ens', Halikko: »Hän tul ja men sitä soitto», s.o. 'saman tien, äkkiä häviten', Jämsä: »Ei se joutannu yhtii tahasa kahtomaa, se män voan sitä yhtä soettuvaa» tai »soettuusa»; *soittu* Ilomantsi: »Se män aivan yhtä soittuu»; *soihtu* Kuhmo: »yhtä soihtua» =

'yhtä mittaa, välillä pysähtymättä' (esim. ajettiin, hiihdettiin); *soihdottaa* Kangasniemi: »aijoos soehottoo» (suoraa päätä), Heinävesi: »Minnekkäs isäntä nyt reillä aijoos soehottaa?». Tähän kuuluu v i r o s t a mm. *sōitma* Wied. 'fahren, reiten, sich schnell bewegen, laufen, traben, ziehen'. — 'Rientämisen' merkityksen ohella suomen verbillä *soittaa* on vastaava transitiivinen merkitys 'ajaa pois, karkoittaa'. Tämä kahtalaisuus on ymmärrettävä samoin, kuin että esim. *ajaa* -verbillä on niin hyvin intransitiivinen 'kulkemisen' kuin transitiivinen 'karkoittamisen, edellensä ajamisen' merkitys. Tilan säästämiseksi jätän tästä transitiivisesta käytännöstä esittämättä näytteet, joita vanhasta kirjakielestä ja nykyisistä kansanmurteista on saatavissa runsaasti.¹

23. Erikseen mainittakoon vielä, että merkitysryhmiin (d) 'syöstä valojuov(i)a' ja (e) 'syöksyä, rientää' kuuluu myös *ma*-suffiksillisia ja niistä edelleen johtuneita *soida* -verbin johdannaisia, esim.: (d) *soimu* Lönnr. 'låga' Heinola 'liekki, soihtu': »Soimu käy pakkasen eler taivaalla pohjases», Iitti-Jaala: »Korja soimu ol männ yönnä» (revontulista), »Taivahal aurinkoj jälest, sellaset punaset soimut ylöspäi», »Jos ennen nousuu oikei soimut nousee auringost nii se tietää satehii ja tuiskui», Kymi: »Aurinko säärii, siint käyp semmoset soimut»; *soimo* Lönnr. 'det första rodande skimret på himmelen af den uppgående solen'; *soimuta* Lönnr. 'upplåga, flamma upp': tuli soimuaa korkealle; Hollola: »Pohjain soimuaa» = 'revontulet roihuavat', Heinola 'liekehtiä (tulesta, revontulesta)', Iitti-Jaala: »Aurinko nii soimutan äämun[!]' (ennustaen sadetta tai lumipyryä), »Pohjai soimuvaa» (revontulista); *soimuella* Jaala: »Aurinko soimuelee (= säärii) pahoks ilmoiks», »Soitot soimuelee» (talvisista revontulista); *soimottaa* Metsämaa: »Soimottaa taivaalle» = 'heittää valoa' (yöllinen tulipalo); (e) v a t j a s t a : *sejmemma* Joenperä: *sejmeb menne mitä va voima*² [merkitys ilmeisesti: 'mennä kiittää kaikin voimin']; s u o m e s t a : *soimuuttaa* Rautu: »otettii vitsa kättie ja ajettii soimuutettii pois» (pahantekoon mennyt lehmä; merkitys siis transitiivinen: 'karkoittaa'; vrt. ed. 22. kohdan loppua).

24. Monia lukijoitani on ehkä oudostuttanut se seura, johon yleiskielemme verbi *soida* ja sen kausatiivijohdannainen *soittaa* ovat edellä joutuneet. Ei olekaan ihmeteltävää, jos kriittisen, terveen järjen ensimmäisenä reaktiona on torjuva asenne, kun nuo suomen ylen tavalliset musiikkiter-

¹ Suomen *soittaa* -verbin merkitysten keskinäisiä suhteita olen koettanut esittää eräänlaisen kaavakuvion muodossa Vir. 1937 s. 40.

² Lauseen viimeinen sana on vokalismistaan päättäen lainaa suomalaisista inkeriläismurteista.

mit yritetään työntää samaan etymologiseen karsinaan kuin esim. viron niinikään yleisesti käytetty verbi *sõita* 'ajaa, matkustaa'. Ovathan sellaiset käytännöt kuin »kantele, kulkunen, kirkonkello soi» ja vastaavanlaiset transititiiviset »soittamiset» tajunnassamme niin etualalla, että logiikkamme suostuisi mielellään pitämään näiden verbiemme tuollaisia 'helisemisen, helistämisen' merkityksiä ikivanhoina ja suhteellisesti alkuperäisinäkin. Sen sijaan edellä esiteltyjä, yleiskielelle outoja »soimisia» ja »soittamisia» olemme varmaan taipuvaiset vaistomaisesti katsomaan jonkinlaisiksi iältään ja arvoltaan sekundäärisiksi, ehkä deskriptiivisiksi tilapäisyyksiksi, joita ei kenties voi ottaa aivan vakavalta kannaltakaan.

Mutta on muistettava ensinnäkin, että nykyinen käsityksemme *soida* ja *soittaa* -verbien merkitystehtävistä perustuu olennaisesti siihen yhtenäistävään vaikutukseen, jota suomen *k i r j a k i e l i* on jo joitakin satoja vuosia, erikoisen tehokkaasti viime vuosisadalta lähtien harjoittanut. Kirjakieli taas on tällaisissa termiasioissa luonteensa mukaisesti suuresti toisenlainen kuin kansanmurteet; tästä tarkemmin Vir. 1937 s. 39—. Niinpä on täysin kirjakielen kehityslakien mukaista, että esim. *soittaa* -sanana käyttäminen 'karkoittamisen' merkityksessä, joka esiintyi yleisesti vielä vanhimmassa raamatunkäännöksessämme ja vanhassa virsikirjassa, on epätarkoituksenmukaisena kokonaan kadonnut kirjasuomesta 'läuten, klingeln, spielen' -merkitysten tieltä. Samat tarkoituksenmukaisuusyyt ovat vaikuttaneet sen, että aikaisemmin kirjakielessä yleinen *soitto* 'soihtu, tulenkieleke, valojuova' on viime vuosikymmeninä vaihtunut yksiyymmärteisempään johdannaiseen *soihtu*, vaikka edellinen on yhä tavallinen sana sekä länsi-että itämurteissa, jälkimmäinen taas tietääkseni tuntematon koko länsimurteistolle ja itämurteissakin edellistä harvinaisempi.

Toiseksi on otettava huomioon, että edellä esitetty aineisto, jota voisi vielä runsaasti lisätä, suorastaan pakottamalla pakottaa meidät siihen muutenkin mitä luonnollisimpaan käsitykseen, että *soida* ja *soittaa* -verbejä musiikkitermeinä, s.o. musikaalista ääntä ilmaisevina on alkuaan käytetty vain puhaltamalla synnytetystä äänestä¹ ja että siinä niiden käyttäminen kielisoittimien ja helistimien yms. äänestä on sekundääristä. Jos pidämme noiden verbien suhteellisesti alkuperäisimpänä mer-

¹ Erään suhteellisen alkuperäisen konneksion on säilyttänyt esim. yleinen sanonta *soittaa suutaan* 'schimpfen, prahlen, flunkern, den Mund vollnehmen, grosstun, renomieren' (huom. tässäkin affektisuus!), joka ei oikeastaan ole mikään kuvaannollinen fraasi eikä myöskään käännöslaina — muista kielistä ei tunnetakaan sille suoranaisia vastineita, sen sijaan se tavataan kyllä esim. karjala-aunuksessa. Mielenkiintoinen on niinikään ed. mainittu *soittaa* 'viheltää' sekä se tosiasia, että vepsän *soitta* ei merkitse mitään muuta kuin 'puhallettaa (torvea)'.

kityksenä 'puhaltamista', selittyvät kaikki muut *soimisen* ja *soittamisen* sekä niiden sukukielisten vastineiden nykyiset merkitykset ilman piennintäkään vaikeutta ja asianomaisille merkityksenmuutoksille voidaan osoittaa yksityiskohtaiset semologiset rinnakkaistapaukset (*puhua, puhalttaa*). Se teoreettisesti mahdollinen olettaus taas, että *soida* ja *soittaa* -sanojen nykyiset yleiskielen merkitykset olisivat suhteellisesti alkuperäisiä (siis myös esim. 'kanteleen soimisen, soittamisen' merkitys) ja että *soittaa* 'puhalttaa', *soittaa* 'ajaa', *soida* 'singota valokuovia' jne. olisivat pelkkiä noiden musiikkisanojen satunnaisia homonyymeja, on — nimenomaan *puhua, puhalttaa* -sanueiden »semologisen spektrin» valossa — vailla kaikkea todennäköisyyttä.

Etäsukukielissä *soida* -sanalla on varma vastine vain lapissa: *ēuoggjät* Nielsen 'gi lyd fra sig, låte (i), lyde, klinge, ringe, ringe i (øret)'. Merkityksen rajoittuminen lapissa — myös johdannaisissa — pelkästään 'soimiseen, äänen antamiseen' voi viitata siihen, että lapin sana on ollut suomen *soida* -verbin valtamerkityksen vaikutuksen alaisena. Sille, joka ehkä oudoksuu, ettei syrjäinen Lappi tässä tapauksessa ole säilyttänyt senkään vertaa kuin Suomen rintamaat sanan alkuperäisempiä merkityspiirteitä, on syytä huomauttaa siitä kielitieteessäkin tarkoin mielessä pidettävästä tosiasiasta, että suomen ja siihen olennaisesti kuuluvan karjala-aunuksen puhujia on pääluvultaan runsaasti toistastataa kertaa enemmän kuin lappalaisia. Tämä seikka ei voi olla kuvastumatta myös kielellisten muinaisperinteiden rikkaammutena suomalaisella taholla ja tietysti niinkään lappiin suuntautuneen suomalaisen vaikutuksen voimakkuutena.

Suomen *soida* -verbin etymologisina sukulaisina on tahdottu pitää myös sellaisia ugrilaisten kielten substantiiveja kuin vogulin *soi, sui, s̄i* 'Stimme, Klang, Ruhm, Ehre', ostjakin *səi* 'Laut, Stimme, Ruf, Lärm' ja unkarin *zaj* 'Geräusch, Lärm'; onpa *soittaa* -kausatiivijohdannaistammekin rohjettu verrata suoraan tšeremissin sanaan *ša·ktem, šokte·m* 'spielen (ein Instrument), lauten, tönen, schallen' (ks. esim. PAASONEN Beitrage 221, WICHMANN Tsch. texte 91, TOIVONEN Öp. Eesti Selti Toim. 30 s. 741). Kun kuitenkin kaikki nämä vertailut on tehty ottamatta huomioon suomen sanan muita kuin nykykirjakielisiä merkityksiä ja kun lähisukukielet eivät (edes lapin avulla) anna mitään varmuutta siitä, että nuo »musikaaliset» merkitykset palautuisivat edes kantasuomeen, on asianmukaista pitää noita rinnastuksia ugril. kieliin ja tšeremissiin toistaiseksi vain melko epätodennäköisinä teoreettisina mahdollisuuksina.

25. Mainitun lp. *ēuoggjät* -verbin kantalappalainen vartalo on WIKLUNDIN mukaan (SUST 10 s. 318) ollut **čoji-* tai **čoji-*, siis kaksitavuinen.

Tätä vastaa tarkoin suomessa ainakin Perniön murteesta tunnettu asu *soiju* (inf.), *soiju* (prees.), 'soida', esim.: »Kukas kuallu on ku kellosoijuva?»; tämä murreasana edellyttäne kirjakielistä muotoa *sojua. Tapaamme siis *soida* -sanueessa samanlaista vartalon kahtalaisuutta kuin edellä käsitellyssä *moittia* -pesyeessä, jossa yksitavuisen *i*-loppuisen *moi*-vartalon ohella on kaksitavuisia, *j*-aineksen sisältäviä *moja*-, *moju*-, *mojo*-vartaloita.

Tuo harvinainen lounaissuomalainen murreverbi ei suinkaan ole ainoa kaksitavuisen vartalotyypin edustaja *soida* -pesyeessä. Nyt tuntemamme semologiset ja morfologiset perustelut oikeuttavat meidät ilman muuta hyväksymään samaan etymologiseen yhteyteen myös eräät hyvin tavalliset *sojo*- ja *soja*-vartaloiset sanat, jotka kuuluvat edellä 22. kohdassa esitellyn »semologisen spektrin» c- ja e-sarakkeisiin. Esim. (c): *sojo* Turku: »veri juakse iha sojonas», s.o. 'suihkuten'; Iitti-Jaala: »Vettä tulee ku varrast, sojonah vaa» (sateesta puh.); Heinävesi: »Ämpär vuotaa ihan sojonaan», s.o.: vesi vuotaa reiästä suihkuna; *sojottaa* Loimaa 'suihkuta, ruiskuta (nestemäisistä aineista)', Ikaalinen, Kymi 'ruiskuttaa nestettä', Heinävesi: »sattoos sojottaa»; (e) *sojottaa* Lönnr.: ajaa sojotti 'äkte med ilande fart', Lokalahti: »An sojotta vaal sano Ketola heostas» = 'juokse nopeasti vain'; Pyhäranta: »Hän ajo sojot vaa ja ei lainka huamanu et sula oli juur eres»; Heinola: »Männäs sojottaa» (sivuilleen vilkumatta); Jämsä: »Mihkähän se nyt männäs sojotti sitä kyytiä?»; *sojahtaa* Heinola 'syöksyä': »Tossaha se (hauki) sojaht, siin olis pitäny ollap pyyllys»; Kangasniemi: nopeasta liikkeestä puhuen: »Nii se (kenkä) männöö että sojahtaa» (jalkaan); Jämsä: »Männä sojaht maar siitä yks, kuka lie ollu» (nopeasti ohi rientäneestä ihmisestä); *sojahduttaa* Kangasniemi: Nopeista liikkeistä ja toiminnoista puh.: »aijoos soijaottoo», »S ei ku soijaottaa» (vie polkupyöränsä hätäisesti sisälle huoneeseen, puhdistamatta sitä hiekasta); Jämsä: »Koerakohan siitä nim männä sojahutti?»

Edellä *soida* -verbin johdannaisten joukossa mainitut *soihthu* 'melu', »yhtä *soihtua*» = 'yhtä mittaa', *soihthu* ja *soihto* 'tulenkieleke, pitkäliekkinen tuliroidu, valoviiru' sekä niiden johdannaiset *soihduta* 'suihkuta nestettä', 'syöstä valojuovia', *soihdottaa* 'ajaa kiireesti' jne. edellyttävät kaikki kanta-verbiä *soihtaa tai *soihtua. Niissä esiintyvä *-ht-* on ilmeisesti sama deverbaliinen momentaanijohdin, joka *-ahta-*, *-ähtä-* asuisena on yleisesti tunnettu; vrt. edellä tässä kohdassa mainittuun samanojoittamiseen verbiin *sojahtaa* 'syöksyä'. Muoto-opin kannalta suhteeseen *sojua ~ *soihtaa, *soihtua voidaan verrata esim. sellaisia rinnakkaisuuksia kuin suomen murt. *kujua* Lönnr. 'aftyna, magra, tråna, sjukas (kuihtua)' ~ *kuihtua* 'gå ut (om växter), förvissna, förfalla, aftyna l. -magra, magra, tvina, förtvina'; *kajota* Lönnr. 'sky, försvinna': kalat kajosi tiehensä ~ *kaihtaa* Lönnr. 'undfly,

undvika': »kala kaihtaa painamatonta verkkoa»; *hajota* (*haja-*) Lönnr. mm. 'förskingras' ~ *haihtua* mm. 'förskingras': »pilvihattarat haihtuvat tai-vaalta».

Edellä 20. kohdassa mainitulla »meteorologisella» verbillä *soipua* 'lauwerden' on siis sama-asuinen vastine 'soimisen' merkitysryhmässä: Tytär-saari: »Kello *soipuu*» = 'soi'. Morfologiseen suhteeseen *soipua* ~ *sojo-* vrt. *haipua* Lönnr. lisäv. 'glesna, förflyga, aflägsna, förvillas (haihtua)' ~ *hajota* mm. 'förskingras'; *vaiipua* Lönnr. mm. 'nedsjunka, sjunka' ~ *vajota* 'sjunka, sjunka in l. ned, försjunkna'.

26. Mainituilla *sojo-* ja *soja-*vartalolisilla sanoilla tapaamme erään meille tähän asti uuden merkitysryhmän, jonka niin luonnolliset väliasteet yhdistävät nimenomaan 'nestein ruiskuttamisen' ryhmään, etteivät mitkään semologiset kommentaarit ole tarpeen¹. Tähän uuteen ryhmään kuuluu sellaisia merkityksiä kuin 'suora ja kapea esine', 'olla suora ja solakka', 'ojentaa suoraksi ja pitkäksi'. (Osoitamme tätä *soida* -pesyeen merkitysryhmää signumilla c₂.) Esim.: *sojo* Lönnr.: sojossa oleva 'utstående', ikäänkuin seiväs eteenpäin sojossa; Pyhäranta: »Masto ova nii ettippai sojos», Perniö: »Emmä meni (= menivät) niet hame olis sojos», Muurla: »Istus jalas sojos tualib», Kokemäki: *sojo* 'suoravartinen viikate', Iitti-Jaala 'pitkä hoikka esine (kasvi, eläin, ihminen tms.)': »Häntä sojos lehmät kiili», Sakkula: »Seiväs nous sojolliese ja puhkajs hevojse vatsa», Ristiina: »Aeka *sojo tuo tyttö*» = 'pitkä ja solakka', Jämsä: »Se (kivi, jolla jättiläiseukko sousi) on semmonem pitkä *sojo* ninkuv vene»; *sojottaa* Karjala Tl.: *sojotta* 'käydä suorana ja jäykkänä', Nakkila: »Sarvet *sojottaa* kottiippain koko päävä», Ilomantsi: »Tuossahan tuo muatas *sojottaa*, jalat suorana», Utajärvi: »Aesat jäe *sojottaa* takappäen»; *soj akka* Hartola 'pitkä, solakka, seiväsmäinen' (esim. nuoren tytön vartalosta). Näihin kuuluu myös yksi *soi*-vartaloineen: *soi-suora* Juva 'aivan suora, »sojon suora»: »Makasj latteella soisuorana», »Seiso *soi-suorana* ku tikku eikä pokana papile ku astu essii»; »*soi-suorana*» olemisella on joskus takamerkitys 'maata kuolleena'.

27. Todettakoon lopuksi, että *soida*-sanueen eräisiin merkitysryhmiin kuuluu myös *-kka* ja *-ka*-suffiksiaineksen sisältäviä johdannaisia, esim.: (b) s u o m i : *soikottaa* Somerniemi: *soikottaa* (inf.) 'soida, olla soitimella (linnuista)': »Mettäs se siällä mäellä niin soikotti»; k a r j a l a - a u n u s : *šoigoa*, *šoijan*, Suojärvi 'soida (kello, pilli, järven lainet, viuhuva

¹ Viitattakoon kuitenkin yhteen indo-eur. paralleeliin: saksan *spritzen* 'ruiskuta; ruiskuttaa', ruotsin *spruta* 'ruiskuta; ruiskuttaa' ~ ruotsin *spröt* 'raippa, keppi, riuku, salko', hollannin *spriet* 'seiväs' jne. (KLUGE, HELLQUIST).

ruoskanlyönti), Aunuksen ymp.: »lehmät tullah, kellot šoijetah», »vitššu šoigau»; *šoijata*, *šoigoan*, Aunuksen ymp. 'kerran *šoigoa*': »kelloa šoigai», »korvale šoigai», *šojahuttoa* Suojärvi 'soittaa, kaiuttaa (esim. kelloa)'; *šoi-gahua*, *šoigahun*, Aunuksen ymp.: »moderatiivinen» johdannainen sanasta *šoigoa*; (c₂) *soikko* Lönnr. 'aflångt kärl, tina', Hattula: (Turilaalla on) »Semmonem pitkä soikko perässä ja pitkät siivet», Länsipohjan Kainulasjärvi: »Tamma tulee ett on häntä soikolansa» = 'suorana'; *soikea* (= *soikia*) Gan. 'rak, utsträkt', 'extensus, rectus': soikeilla sormilla 'med smärtliga finger', pidä soikeana 'häll ut rakt', pitkä soikia pelto 'et åkerstykke . . . i aflång trekant (*kaistalet*)'; *soikulainen* Gan. '=soikea', 'aflång', 'oblongus': soikulaisia mattuja 'aflånga golfmattor', 'mappa pavimenti oblonga'; *soikalet* Gan. 'lång smal rimsa (*kaistalet*)'; (d) *soikata* Perniö: »Tule paha ilm kosk taivas soikka» = 'taivaalla näkyy valokuovia, viiruja, joita aurinko luo pilvien raoista'; *soike*, gen. *soikke(n)*, Perniö: »Aurinkost tule simmossi soikkei velist ylttön taiva» = 'valokuovia, joita aurinko heittää pilvien raoista, valokielekkeitä'; *soikko* Jaala: »punaset . . . soikot» (taivaalla) = 'valopatsaat' (= »soimut», »auriongon sääret»); (e) *soikka* Pyhämaa: »yht soikka» = 'yhteen kyytiin, keskeytymättä'; *soikko* Lönnr.: juosta yhtä soikka 'i en fart'.

Niin oudoilta kuin tällaisten **soika-*, *soikka-*kantaisten johdannaisten etymologinen rinnastaminen esim. *soitta-*, **soju-*, *sojo-*vartaloisiin sanoihin ensi silmäyksellä tuntuukin muoto-opin kannalta — semologiset seikat, kuten näkyy, ajamalla ajavat tuollaiseen rinnastamiseen —, on huomattava, että edellä käsitellyssä *moittia* (= *moittaa* = *moitata*) -sanueessa tava-taan sama johto-opillinen kahtalaisuus (tai ehkä on sanottava: kolmenlaisuus): *moitta-*, *moitti-*, *moju-*, *mojo-*vartaloisten johdannaisten ohella esiintyy useissa merkitysryhmissä myös *-k-*llisia ja *-kk-*llisia. Mainitsen tässä lyhyesti vain seuraavat esimerkit: *moikkia* Perniö, Huittinen, Kokemäki, Kuolemajärvi, Inkerin Soikkola 'moittia', viron *mõikima* [lue: *meikkima*] Alutaguse 'moittia ruokiaan'; *moike* Lönnr. 'moite'; *moikata*: moikkaan Lohja, Huittinen, Padasjoki, Inkerin Soikkola, Viron Inkeri 'moittia', Kiiikoinen, Tyrvää, Längelmäki 'meluta, soida', viron *mõikama* [s.o. *meikkama*] Helme 'mõjuma, küllalt olema'; *moikottaa* Tyrväntö, Pälkäne, Myrskylä, Isojoki 'meluta, pitää kovaa ääntä'; *moikaa* Lapinjärvi 'särkeä (esim. hampaasta)', Lönnr. lisäv. 'ljuda', Lieto, Marttila, Mäntsälä, Lapinjärvi, Kangasniemi 'meluta, pitää ääntä, soida (vars. kirkonkellosta puh.)'; *moikia* Punkalaidun 'kivistää, särkeä'; *moikoa* Myrskylä 'kolottaa, kivistää'. — Kannattanee edelleen viitata semmoisiin rinnakkaisuuksiin kuin *lojua* Cannelin 'ligga' ~ *lojottaa* Lönnr. 'ligga längrak' ~ *loikoa* Cann. 'ligga utsträckt'; *kajota*, *kajoan*, Lönnr. 'sky, försvinna' ~ *kajottaa* mm. 'skräm-

ma, fördrifva' ~ *kaikota*, *kaikkoan*, Canm. 'fly, försvinna', *kaikko* Lönnr. 'flykt'.

Selittyivätpä nuo *soittaa* ja *moittia* -pesyeiden *-k-*lliset ja *-kk-*lliset johdannaiset miten tahansa — ne ansaitsisivat johto-opillisen erikoistutkimuksen —, edellä esitetyn aineiston valossa on mahdoton olla pitämättä niitä etymologisesti yhteen kuuluvina vastaavien *soja-*, *sojo-*, **soju-*, *soi-*, *soitta-* sekä *moja-*, *mojo-*, *moju-*, *moitta-*vartaloisten johdannaisten kanssa.

(Jatkuu.)

Lauri Hakulinen.

Résumés des articles contenus dans le présent fascicule.

Sémantique des termes météorologiques. I. (P. 157.)

LAURI HAKULINEN.

Dans les dialectes de la Finlande du sud-ouest et dans la vieille langue écrite, on rencontre le verbe *soimata*, «dégager du froid, de l'humidité, de la chaleur». L'auteur se demande si ce mot est étymologiquement le même que son homonyme finnois baltique plus généralement connu et ayant en finnois le sens de «reprocher, invectiver». Après avoir présenté de nombreux parallèles établissant que des significations «météorologiques» d'une part et affectives de l'autre existent dans bien des termes de même origine étymologique, l'auteur répond par l'affirmative. Voici ces parallèles finnois: 1) *moittia* = dial. *moitata* = *mojua* = *mojuta* «blâmer, censurer, critiquer, reprocher» ~ *mojottaa* «dégager du froid ou de la chaleur, causer un courant d'air, souffler froidement (en parlant du vent)»; 2) *uhka* «menace, arrogance», *uhata* «menacer, braver», *uho* «ardeur, empressement», *uhota* «rabâcher, parler, dire» ~ *uhka* = *uhku* «eau fondant sur la glace et gelant avec la neige, neige aqueuse sur la glace», *uhuta* = *uhuttaa* = *uhottaa* «fondre comme l'eau sur la glace», *uhkuu* «souffler, respirer, dégager de la chaleur, du froid»; 3) *haastaa* (dans la vieille langue écrite) «menacer, parler avec menace, réprimander, tancer, parler avec arrogance; provoquer, irriter, exciter, (dans la langue actuelle) parler, raconter» ~ (dans les dialectes caréliens) *hoastoa* = *hoassattoa* «être ardent, être chauffé au rouge»; 4) *hohkata* (dial.) «parler avec entrain, dire, ressasser» ~ «émettre une vive chaleur, être embrasé»; 5) *jahkaa* (dial.) «parler avec ardeur, narrer, raconter» ~ «dégager de la chaleur, du froid».

Après un examen sémantique et morphologique, l'auteur arrive au résultat que les deux verbes *soimata* dérivent du verbe *soida* qui a signifié à l'origine un «soufflement», mais plus tard a pris le sens de «résonner, retentir» appliqué d'abord seulement aux instruments à vent, puis ensuite aux cloches et aux autres instruments de percussion. Pour le dérivé causatif *soittaa*, on trouve actuellement entre autres les significations suivantes: 1. «agiter une sonnette, jouer d'un instrument de musique», 2. «souffler dans un sifflet, un cor», 3. «siffler (avec les lèvres)», 4. «souffler de l'air», 5. «faire jaillir un liquide», 6. «faire jaillir des jets de lumière», 7. «jaillir, se précipiter», 8. «marcher ou aller en voiture à grande vitesse», 9. «faire sortir». Il faut relever que la famille *puhua* «parler» et *puhaltaa* «souffler» comprend toutes les significations indiquées ci-dessus, sauf les nos. 1 et 9, et qu'elle possède en plus les sens de «parler, narrer» et de «provoquer une maladie en dégageant un froid humide».

L'auteur examine également l'évolution dans les familles en question ici des sens comme (*soimata* = *mojottaa*) «causer des douleurs rhumatismales», (*mojoa*) «avoir de l'effet, être efficace», (*mojo* = *uhka* = *uhallinen*) «grand, imposant, excellent», (*sojo* = *sojakka* = *soikea*) «droit et mince, long, semblable à une perche».